

MEDIACJA — NOWOCZESNY ŚRODEK NA KRYZYS RODZINNY

Globalizację wiąże się z kluczowymi zmianami, jakie zaszły w kilku ostatnich dekadach poprzedniego i obecnego stulecia w zakresie komunikacji i informacji oraz z procesem światowych powiązań kulturowych, strukturalnych, ekonomicznych, politycznych, ekologicznych. Powiązania owe obejmują relacje międzynarodowe, ponadpaństwowe i międzyregionalne, a globalizacja jest często definiowana jako wielość wzajemnie powiązanych ze sobą procesów gospodarczych, politycznych, kulturalnych, wpływających na życie nie tylko społeczeństw i instytucji, ale także jednostek w ich codziennym życiu (Gilarrek, 2000, 36). Tendencje globalizacyjne przekształcają życie osobiste ludzi, docierając do domów i lokalnych społeczności za pomocą środków przekazu, kultury popularnej, Internetu czy poprzez kontakty osobiste z ludźmi z innych kultur. Zmieniają one zasadniczo charakter życia codziennego społeczeństw, doprowadzając do głębokich przemian, co w konsekwencji prowadzi do utraty znaczenia tradycyjnych instytucji. Globalizacja zmienia sposób myślenia ludzi o nich samych, o innych ludziach czy o związkach z nimi, zmusza do przemyśleń na temat życia osobistego w wymiarze m.in. rodzinnym, zawodowym, seksualnym (Giddens, 2006, 83).

Konsekwencje społeczne tego zjawiska dla zwykłych ludzi żyjących w zglobalizowanym świecie (w podejściu optymistycznym) ukazywane są jako pozytywy: przewyciężona została niewiedza, przesady, mity, uprzedzenia religijne, pojawia się swoboda, możliwość kontaktów, poprawiają się warunki życia. W społeczeństwach ulegają też globalizacji style życia, a kulturę lokalną wypiera ogólnoswiatowa kultura masowa, wśród której szczególnie dominuje zachodnia, zwłaszcza amerykańska (Cynarski 2003, 22). W globalnie rozpetanym kapitalizmie „Wszystko się rozpada, granice krajów, wielkie koncerny, struktury rodzinne, normy społeczne, życiowe pewniki” cytuje Cynarski Sandmeyera (Cynarski, 2003, 45).

Aby więc globalizacja (w podejściu pesymistycznym) nie stała się postacią uniformizacji wartości, stylów życia i kultur, trzeba wyeksponować uniwersalne wartości ludzkie i traktować je jako wiodącą siłę rozwoju. Uniwersalizacja, przeciwnie niż globalizacja, ma

pomóc w zaakceptowaniu powszechnych wartości, międzynarodowej komunikacji i dialogu bez utraty tożsamości narodów i innych grup oraz jednostek (Cynarski, 2003, 35).

Taką wartością uniwersalną jest rodzina, jako podstawowa instytucja społeczna we wszystkich społeczeństwach. Od wieków uważano, że to właśnie rodziny są odpowiedzialne za produkcję, dystrybucję i konsumpcję dóbr oraz reprodukcję, i uspołecznienie młodego pokolenia. Jednak rodzina nie jest statyczną organizacją i zmieniała się na przestrzeni wieków (szczególnie ostatnich dwóch) razem z innymi zachodzącymi zmianami społecznymi, na które wpływały procesy urbanizacji, industrializacji, postępu technicznego oraz rozwoju nauki i oświaty. Owe przemiany, to co działo się z rodziną w określonym czasie, w literaturze przedmiotu często określano mianem „kryzysu”.

We współczesności istotną rolę w przemianach rodziny, w postawach ludzi wobec niej i zachowaniach wewnątrz, odegrały dwa podstawowe procesy społeczne: modernizacja i indywidualizacja. Modernizacja postuluje indywidualizm, samorealizację i autonomię, oznacza też poprawę jakości życia; ma doprowadzić do nauczenia ludzi układania swoich wzajemnych stosunków w oparciu o negocjacje, skuteczną komunikację. Procesy modernizacji oddziałują jednocześnie na strukturę rodziny i na relacje między jej członkami. Indywidualizacja zaś doprowadziła do uwolnienia jednostki z tradycyjnych zobowiązań i powiązań społecznych, do wzrostu liczby dopuszczalnych wyborów formy życia, dała możliwość i jednocześnie zmusiła jednostkę do aktywnej, twórczej postawy życiowej (Kwak, 2005, 23). Globalizacja stworzyła m.in. nowe warunki pracy kobietom, które mogą rozwijać się zawodowo. Ale kariera w biznesie, atrakcyjna dla kobiet bez własnej rodziny, niewątpliwie jest niekorzystna dla matek, które nie mają czasu dla rodziny i domu. Rodzi to z kolei zapotrzebowanie na zastępcze kucharki, nauczycielki, niańki, sprzątaczkę. Globalne kryzysy gospodarcze zmuszają kobiety — matki z niezamożnych rodzin do emigracji zarobkowej, czyli w efekcie — opuszczenia dzieci. Tworzy to kolejną płaszczyznę potencjalnych kryzysów rodzinnych (Czajkowska-Majewska, 2009, 164).

Z jednej strony upadek trwałości rodziny i zanik jej podstawowych funkcji może być postrzegany jako kryzys i to o charakterze globalnym. Wszak rodzina tradycyjna przestaje być powszechna, a zastępują ją rozmaite inne związki: obok związków sformalizowanych heteroseksualnych i monogamicznych z dziećmi lub bezdzietnych, egzystują małżeństwa i rodziny zrekonstruowane, osoby wychowujące samotnie dzieci po rozwodzie i ze związków niesformalizowanych, związki kohabitacyjne i homoseksualne. Funkcjonują także

rodziny wielodzietne, które w wyniku rozwodów i rekonstrukcji składają się z aktualnych małżonków i ich wspólnych dzieci, dzieci z poprzednich związków oraz nierzadko byłych partnerów i ich rodzin pochodzenia (Gójska, Huryn, 2007, 13). Coraz więcej związków się rozpada i coraz więcej dzieci wychowuje się w rodzinach niepełnych, rekonstruowanych lub równolegle w dwóch domach (w ramach tzw. „opieki naprzemiennej”).

Z drugiej zaś strony można stwierdzić, że współczesna rodzina nie jest już wspólnotą opartą na obowiązku solidarności, rygorystycznym podziale ról, prawach i obowiązkach, ale jest raczej związkiem z wyboru pojedynczych osób o zindywidualizowanych oczekiwaniach, gdzie podkreśla się, szanuje emocje i specyficzne potrzeby osób, a rodziny nie traktuje się jako interesu (Kwak, 2005, 31). Wzrasta znaczenie dziecka w rodzinie, w której otrzymuje ono od rodziców większy zakres decyzyjności we własnych sprawach. Jednocześnie daje się zauważyć, że sposób funkcjonowania rodziny przyjmuje mocno zindywidualizowaną postać, stając się coraz bardziej prywatną sprawą jej członków. Związki równych sobie osób w małżeństwach partnerskich opierają się na założeniu, że rozwiązywanie powstających konfliktów można przeprowadzać nie przy użyciu przemocy, lecz poprzez rozmowy (Sikorska, 2009, 156). Oznacza to konieczność nieustannych negocjacji, gotowość do kompromisu, asertywnej obrony własnych wartości.

Wielość rodzinnych form współżycia sprzyja częstemu pojawianiu się zróżnicowanych konfliktów w przestrzeni tej grupy, indywidualizacja zaś pozwala na indywidualną ekspresję emocji i potrzeb. Zmusza to do poszukiwania nowych i skutecznych, satysfakcjonujących wszystkich członków rodziny rozwiązań. Dziś chętniej niż dawniej rodzina prosi o pomoc osoby trzeciej, ale też konflikty nierozwiązane skutecznie w odpowiednim czasie stosunkowo łatwo doprowadzają do trwałego rozpadu rodziny. Stąd też powstaje potrzeba rozwiązań dostosowanych do rodziny w przypadku kryzysu, a co za tym idzie, rozwiązywania ich samodzielnie, przy wsparciu jednakże specjalistów z zewnątrz (Gójska, Huryn, 2007, 15).

Do dziedzin, w których może dochodzić do konfliktów w rodzinie należą m.in.: gospodarowanie pieniędzmi; posiadanie i wychowywanie dzieci; style w prowadzeniu gospodarstwa domowego; aktywność zawodowa małżonków, organizacja czasu wolnego; relacje z własnymi rodzinami i krewnymi oraz ze znajomymi, i przyjaciółmi; problemy współżycia seksualnego (Zajączkowska, 2009, 360).

Wśród nich szczególną specyfiką charakteryzują się konflikty związane z rozwodem i separacją. Są one wielowątkowe, mają długi czas trwania, dotyczą bliskich relacji psychologicznych i społecznych. Sprawy praktyczne i wymierne łączą się tu z potrzebami emocjonalnymi i wartościami, a występujące silne emocje utrudniają spokojną analizę sytuacji. W przypadku małżeństw z małoletnimi dziećmi, które chcą się rozwieść, świadomość konieczności utrzymywania kontaktów z drugim rodzicem, pomimo rozpadu więzi partnerskiej, budzi dodatkowo złość i rozżalenie. Ponadto strony konfliktu często nie posiadają odpowiednich umiejętności negocjacyjnych i komunikacyjnych oraz podstawowej wiedzy na temat możliwości wyboru postępowania formalnego, które ułatwiałyby dojście do porozumienia.

Wymienione zjawiska zdeterminowały pojawienie się i modyfikację dotychczasowych instytucji i sposobów działania, które wspierają rodzinę w momentach kryzysu, gdzie, z punktu widzenia osób uczestniczących w konfliktach małżeńskich i rodzinnych, pożądanym zakończeniem konfliktu byłaby przede wszystkim poprawa relacji w rodzinie. Taka alternatywę dla wymiaru sprawiedliwości stanowi mediacja, procedura mniej sformalizowana, oszczędniejsza w czasie, tańsza i przede wszystkim: oddająca odpowiedzialność za spór w ręce zainteresowanych stron.

Mediacja jest Polsce stosunkowo nową metodą rozwiązywania konfliktów, która należy do tzw. ADR-ów (Alternative Dispute Resolution), czyli alternatywnych metod rozwiązywania sporów w stosunku do drogi sądowej.

Zgodnie z definicją, mediacja rodzinna jest procedurą rozwiązywania konfliktu, w której bezstronny i neutralny mediator towarzyszy członkom rodziny w procesie uzgodnień za ich dobrowolną zgodą oraz przy zachowaniu poufności. Mediator pomaga stronom w zdefiniowaniu kwestii spornych, określeniu potrzeb i interesów stron oraz, o ile taka jest ich wola, wypracowaniu wzajemnie satysfakcjonującego oraz świadomego porozumienia (Mediacja w sprawach..., 2009, 3).

Mediacja pojawiła się w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku, i rozpowszechniła w świecie jako sposób pozasądowego dojścia do porozumienia, szczególnie w przypadku rozwodów, jak wskazują dane statystyczne krajów ją stosujących: Francji, Niemiec, Wielkiej Brytanii czy Skandynawii (Bargiel-Matusiewicz, 2007, 81). Badania zagraniczne wskazują wysoki odsetek porozumień na poziomie 50-80% spraw, trwałość uzgodnień, lepsze rozumienie zasadności

podjętych decyzji przez strony, analizę potrzebnych informacji, adekwatne i zindywidualizowane rozwiązania dostosowane do sytuacji rodzinnych. Nade wszystko zaś podkreślają poprawę sytuacji dziecka wobec rozvodu rodziców.

W Europie rangę mediacji podkreślono w Rekomendacji nr R(98)1, w której Komitet Ministrów Rady Europy w styczniu 1998 roku zalecił wprowadzić i promować mediacje w sprawach rodzinnych. Zwrócono w niej uwagę na skomplikowanie sporów rodzinnych z powodu umiędzynarodowienia relacji rodzinnych (jeszcze jeden efekt globalizacji) i wskazano na mediacje jako najwłaściwszy sposób rozstrzygnięcia sporów w tych sprawach (Mediacja w sprawach..., 2009, 4).

Należy stwierdzić, że rola mediacji jest większa niż arbitrażu sądowego w rozwiązywaniu sporów rodzinnych, ponieważ walka przed sądem nie pozwala na zachowanie równowagi pomiędzy stronami, co powoduje podział na wygranych i przegranych. Odnawiają się znane przed sprawy negatywne emocje, takie jak: żal, poczucie krzywdy, złość, bezradność, powstaje chęć odwetu i sabotowania warunków postanowienia sądowego itp. Siła tych emocji jest najczęściej tak duża, że wywołuje sytuacje pokonfliktowe i utrudnia wypełnianie postanowień sądu.

Po pomoc do mediatora zwracają się najczęściej rodziny, dla których dobrowolne dojście do porozumienia jest lepszym wyjściem od postępowania sądowego, bo dzięki mediacjom zostaje wyeliminowana konfrontacja i dążenie do wygrania przez którąś ze stron. Jest to tym bardziej ważne, że w przypadku spraw małżeńskich i rodzinnych wygrana oznacza najczęściej przegraną dla pozostałych osób (w tym dzieci), a w wielu przypadkach jest przegraną dla wszystkich. Sprawy wracają kolejny raz do sądu i powtarza się historia walki o wygraną. Siłą mediacji jest dbałość o równoważne traktowanie stron i dobrowolne wypracowywanie porozumienia, za które strony biorą odpowiedzialność (Przybyła-Basista, 2000).

Niewątpliwą zaletą mediacji rodzinnych są jej zasady, zwane także regułami, charakterystyczne zresztą dla każdego rodzaju mediacji (politycznych, społecznych, karnych, cywilnych, gospodarczych, szkolnych). Są to zasady:

Dobrowolności — strony powinny wiedzieć, że przystępują do mediacji dobrowolnie, o czym mediator informuje przy pierwszym spotkaniu. Ponadto uczestnicy muszą wiedzieć, że wolno im zrezygnować z mediacji na każdym etapie postępowania, co nie spowoduje negatywnych skutków prawnych;

Bezstronności — strony biorące udział w mediacji obowiązują takie same prawa, winny one być traktowane z godnością i szacunkiem. Mediator nie przychyła się do racji żadnej ze stron, dba o ich równowagę psychologiczną, nie może go też łączyć z żadnym uczestnikiem pokrewieństwo, ani nie może pozostawać z nim w żadnym innym stosunku;

Neutralności — mediator nie może narzucać stronom własnych rozwiązań, nawet takich, które, jak sądzi, byłyby najlepsze, nie czerpie korzyści z przedmiotu mediacji ani z faktu zawarcia ugody;

Poufności — wszystko, co dzieje się w trakcie spotkań jest poufne, żadna ze stron (także mediator) nie może przekazywać tego, co zostało powiedziane jakiegokolwiek instytucji lub osobie prywatnej. Dokumentacja tworzona w trakcie postępowania musi zostać zabezpieczona przed osobami niepowołanymi;

Akceptowalności — warunkiem rozpoczęcia mediacji jest zaakceptowanie przez obie strony osoby mediatora, obowiązujących reguł i procedur.

Proces mediacji posiada też strukturę, pozwalającą na prowadzenie sporu według sprawdzonego w praktyce schematu postępowania. H. Przybyła-Basista podaje za Taylorem siedem strategicznych kroków w postępowaniu mediatora w sądowych mediacjach rozwodowych:

1. Wprowadzenie — tworzenie zaufania, nawiązanie ze stronami kontaktu sprzyjającego dalszemu rozwijaniu procesu mediacji;
2. Identyfikacja problemów — wyodrębnienie spraw spornych;
3. Tworzenie opcji i alternatywnych rozwiązań;
4. Negocjacje i podejmowanie decyzji;
5. Klaryfikacja — pisanie dokumentu końcowego;
6. Ocena formalno-prawna przygotowanego dokumentu;
7. Wprowadzenie porozumienia w życie, jego ocena i sprawdzenie.

Z punktu widzenia celu mediacji istotnie ważna jest zawartość umowy mediacyjnej, która powinna ujmować:

- Definicje poszczególnych problemów z punktu widzenia każdej ze stron,
- Rozwiązania, na które zgodziły się obie strony,
- Przyczyny, powody wyboru rozwiązań,
- Cel umowy.

Porozumienie końcowe (umowa, ugoda) może dotyczyć albo wszystkich dyskutowanych spraw, albo tylko kilku.

Rozpatrując możliwości pojawienia się sytuacji konfliktowych w cyklu życia rodzinnego, wśród rodzajów spraw podlegających mediacjom rodzinnym można znaleźć: kontrakty przedślubne; sprawy rozwodowe (w tym: opieki nad dzieckiem i regulacji kontaktów z nim, alimentacji, sprawy finansowo-własnościowe, inne); sprawy opieki nad dzieckiem i regulacji kontaktów z rodzicami wynikające z innych niż wyżej wymienione uwarunkowań; problemy rodzinne charakterystyczne dla powtórnych związków małżeńskich, rodzin zrekonstruowanych; problemy rodzinne wynikające z posiadania rodziców w wieku starszym; adopcje; nawet przemoc domową (Przybyła-Basista, 2000).

Jak wynika z praktyki, najczęstszą grupą problemów rozwiązywanych na świecie przy pomocy mediacji rodzinnej są sprawy rozwodowe, w szczególności obejmujące spory o dzieci. Wiązą się z nimi następujące kwestie: sposób rozstania, orzekanie o winie, władza rodzicielska, miejsce zamieszkania małoletnich dzieci, kontakty z dziećmi małżonka, który nie będzie sprawował bezpośredniej opieki nad nimi, wysokość alimentów, podział majątku, sposób korzystania ze wspólnego mieszkania po rozwodzie.

Sukcesem w mediacji rozwodowej może być zarówno dojście do porozumienia we wszystkich sprawach, jak i tylko niektórych. Mediacje mogą też być pomocne w przypadkach adopcji, jako że proces ten składa się z dwóch etapów. Najpierw muszą zostać odebrane rodzicom biologicznym prawa rodzicielskie, a dopiero potem mogą zostać ustalone nowe prawa pomiędzy adoptowanym dzieckiem a nowymi rodzicami (Zajączkowska, 2009, 367).

Mediacja rodzinna, jako skutek ewolucji polubownego rozwiązywania konfliktów rodzinnych, stała się w globalnym świecie jedną z bardziej efektywnych metod pomocy rodzinie w kryzysie. W Polsce ten sposób postępowania dopiero przenika do świadomości społecznej.

Literatura:

- Bargiel-Matusiewicz K.; 2007, *Negocjacje i mediacje*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne
 Cynarski W.; 2003, *Globalizacja a spotkanie kultur*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
 Czajkowska-Majewska D.; 2009, *Człowiek globalny*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy

- Giddens A.; 2006, Socjologia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Gilarek K.; 2000, Państwo narodowe a globalizacja. Dynamika powstawania nowego ładu, Łysomice: Europejskie Centrum Edukacyjne
- Gójska A., Huryn V.; 2007, Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck
- Kwak A.; 2005, Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”
- Mediacja w sprawach rodzinnych. Stan prawny na 1 lipca 2009 r.; 2009, opr. dr Agata Gójska, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Ministerstwa Sprawiedliwości
- Przybyła-Basista H.; 2000, Proces mediacji rodzinnych — od teorii do praktyki, „Mediator” nr 21
- Sikorska M.; 2009, Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne
- Zajączkowska M. J.; 2009, Rola mediacji wśród sposobów rozwiązywania konfliktów małżeńskich i rodzinnych; w: Wojciech Muszyński (red.), Kocha się raz? Miłość w relacjach partnerskich i rodzinnych, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek